

Anton Bruckner (1824-1896)
8ste Symfonie in c WAB 108 (Haas editie 1939)

“Een helse lijdensweg!” Deze zin – misschien enigszins vreemd aan het begin van een toelichting – kan niet alleen afkomen van een Brucknerhater bij het beluisteren van diens werk, maar zou zeer goed ook in de gedachten van Bruckner zelf opgekomen kunnen zijn bij het traject wat moest worden afgelegd voor deze 8ste symfonie. Om dit beter te kunnen begrijpen, is het goed te weten wie Bruckner was en wat er allemaal om hem heen gebeurde. Want hoewel hij zich in een relatief rustige politieke situatie bevond, was het een muzikaal erg onrustige tijd. Zeker Wenen – muzikale hoofdstad op basis van haar historie met Haydn, Mozart, Beethoven en Schubert - was verdeeld in twee kampen met allebei hun fanschare, zodat je de twisten kunt vergelijken met die tussen de Stones en Beatle fans, of nog Hollands algemener Ajax versus Feyenoord. De controversie spitste zich onder andere toe op de vraag hoe je stond tegenover de muzikale ideeën en vernieuwingen van de grote Duitse operacomponist Wagner, die overigens vrij ver van dit gekrakeel in Bayreuth leefde. Was je tegen dan kon je je aansluiten bij het kamp met daarin onder andere de grote Johannes Brahms, maar ook de meest beroemde en gevreesde muzikercriticus uit Wenen: Eduard Hanslick, niet geheel onbelangrijk in een tijd dat je je enkel via concerten en geschreven pers op de hoogte kon stellen van nieuwe muziek. Bruckner, die een heel rustige, bedeesde en ook onderdanige man was, had in deze de pech dat hij een groot fan was van Wagner. Het was niet zo dat hij zich heel fel en openlijk mengde in de discussie, maar door zijn grote verering van de componist was het voor hem wel moeilijker zijn symfonieën uitgevoerd te krijgen, laat staan een goede recensie uit het andere kamp te krijgen. Het zal dan ook niet als erg vreemd klinken dat de voorganger van de hier gespeelde achtste symfonie, niet in Wenen, maar in Leipzig in première was gegaan in 1884 en daar voor het grootste publieke succes van Bruckner tijdens zijn leven zorgde. Bruckner spoedde zich vervolgens voor zijn begrippen om het momentum vast te houden met het schrijven van een nieuwe symfonie: deze achtste. In drie jaar was hij klaar met het enorme bouwwerk, maar de dirigent die voor zoveel succes had gezorgd met de zevende weigerde het werk: eerst omdat hij het onmogelijk geïnstrumenteerd vond en na een driejarige revisie omdat hij niet meer relatief in de buurt (München) dirigeerde. Een andere aangeraden dirigent uit Mannheim verontschuldigde zich steeds of verving het werk met een

smoes om Bruckner niet voor het hoofd te stoten omdat zijn orkest (en met name de hoornisten die ook Wagnertuba moesten spelen) het werk niet aankon. Uiteindelijk besloot Bruckner de première van het werk dan toch maar aan Wenen te laten. Dit werd uiteindelijk met het beste orkest van de stad - de Wiener Philharmoniker - en één van de beste dirigenten van die tijd: Hans Richter. Vijf jaar na de eerste versie klonk het stuk eind 1892 dan voor het eerst in een inmiddels derde versie en hoewel zijn tegenstanders een voor een na een deel demonstratief de zaal verlieten, waren er zelfs in de recensie van Hanslick positieve punten te vinden over het werk.

Alsnog vonden hij en zijn medestanders het een veel te lang durend, te groot opgezet werk. Het was dan ook Bruckners langste werk met sindsdien opnames die op zijn kortst 80 minuten duren. In combinatie daarmee maakt de techniek waarmee het werk geschreven is – slechts een aantal blokken als bouwstenen die langzaam op elkaar worden gestapeld en door elkaar gehusseld tot de climax van een deel is bereikt en geen verhalende lijn – het stuk niet het makkelijkst overzichtelijk maakt. Het had dan ook niet direct het doel de mensen te vermaken, maar om de muziek te verheffen: alles stond in het leven van Bruckner, die ook een groot deel van zijn leven in een klooster woonde en werkte, in het teken van God en niet de aardse emoties zoals bij zijn leerling Mahler. Niet alleen daarom worden zijn symfonieën wel de 'Kathedralen van Klank' genoemd. Daarom als een kleine geleide de beschrijving van de vier delen met steeds cursief een uitspraak van Bruckner zelf.

I. Allegro moderato (~15') - *De komst van de dood*. Het thema dat aan het begin in de lage strijkers klinkt is meteen ook de bouwsteen van dit deel. Het wordt binnenstebuiten gekeerd er wordt al een motief uit het derde deel ingezet en er vindt een enorme aanloop plaats naar eerst een pseudoclimax met heftige, versnellende signalen in de hoorns alsof we in de jacht zijn, maar een paar minuten later de echte climax, waar de dood over je heen dondert. Er volgt een snelle berusting in het lot en het deel sterft uit.

II. Scherzo: Allegro moderato (~15') - *De deutsche Michel* (personificatie van het Duitse volk). Het meest eenvoudig in elkaar zittende deel begint na een hoornsignaal met een levenslustig thema dat over het hele orkest wordt verspreid. Het deel lijkt een eerste te eindigen, gaat toch door en eindigt dan nogmaals triomfantelijk. Er volgt een langzaam tussenstuk, waarin de deutsche Michel probeer in te dommelen op onder andere de

eerste klanken van de harp, maar ruw gewekt toch maar besluit weer huiswaarts te keren, waarna het hele eerste gedeelte herhaald wordt.

III. Adagio: Feierlich langsam; doch nicht schleppend (~30') – *In het derde deel heb ik té diep in de ogen van een meisje gekeken.* De uitleg van Bruckner, zijn hele leven overigens vrijgezel spreekt redelijk voor zich. Wieg mee op de golven die steeds net als in het eerste deel naar een climax lijken te bewegen tot de echte climax daar is: met (de enige) twee bekkenklappen en triangelroffels geeft Bruckner het hoogtepunt van de symfonie aan. Zo Godsvruchtig moet je als slagwerker dus zijn. Een wederom snelle afdeling besluit het deel zacht.

IV. Finale : Feierlich, nicht schnell (~25') – Mit Pauken, Trompeten und Posaunen; alsof de stem van De Almachtige zich tot de zaal moet richten of in ieder geval 's werelds grootste orgel opent Bruckner zijn laatste deel. Hierna laat hij met tussenpozen om de luisteraar bij te laten komen dit harde begin 5 maal in een andere gedaante terugkomen. Soms alsof een galeischip door de pauken aan wordt gevoerd, soms alsof het in gallop op de hielen wordt gezeten, maar bij de 5de keer is de fut ere en beetje uit en lijkt het deel weg te sterven. Maar als uit de as verrezen keert het thema breed en sinister met angstaanjagende toonladders spelende violen terug, maar de dreiging is duidelijk hier verrijst het triomfantelijke slot met de thema's van alle vier de delen onder en door elkaar met trotse klaroensignalen van de trompetten, waarna het stuk zich breeduit sluit.

De 8ste symfonie had in het begin niet het succes waar Bruckner waarschijnlijk zelf op gehoopt had. Tijdens zijn leven werd het nog maar twee keer uitgevoerd en de misbruik die de nazi's er in de jaren 1930-'40 van maakten, waar overigens de zogenaamd "originele versie" van vanavond vandaan komt, leken geen gunstige toekomst te voorspellen. Na de Tweede Wereldoorlog echter begonnen grote dirigenten, waaronder Jochum, Van Beinum en Haitink, een lans te breken voor Bruckners symfonieën en in het speciaal zijn achtste. Die werd op een voetstuk geplaatst en in welke versie hij ook gespeeld wordt is het vaak beschouwd als zijn grootste. Zo bleken de woorden van Bruckner "*Meine Achte ist ein Mysterium*" bijna profetisch. Vanavond is het oordeel aan u.